

UDK 811.163.42("15")

811.163.42'373.46:34("15")

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 22. II. 2013.

Prihvaćen za tisak 10. VII. 2013.

Vuk-Tadija Barbarić

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

vtbarbar@ihjj.hr

NEKOLIKO ZAPAŽANJA O TEKSTOLOŠKIM I METODOLOŠKIM PROBLEMIMA U PROUČAVANJU STAROHRVATSKIH PRAVNIH TERMINA U MARKA MARULIĆA

Autor, motiviran ponajprije poznatom pretpostavkom o tome da je Marko Marulić možda studirao pravne znanosti, prvo daje pregled dosadašnjih ograničenih pokušaja da se govori o pravnoj terminologiji u Marulićevu opusu na hrvatskom jeziku. Poslije se, s obzirom na to da se u prikazanoj literaturi katkada implicira (ali i eksplicira) da se Marulić koristi tim terminima zato što je bio pravnik, pretragom spomenutog opusa u potrazi za potencijalnim pravnim terminima pokušava utvrditi može li se takvo razmišljanje bolje potkrijepiti ili pak opovrgnuti. Na kraju se raspravlja o metodološkim problemima, ograničenjima, ali i mogućnostima poboljšanja takvih filoloških istraživanja.

0. Uvod

S pravom se možemo zapitati kakve je veze, tj. kontakte Marko Marulić imao sa starohrvatskim pravnim izvorima – hrvatskim srednjovjekovnim pravnim tekstovima.¹ Ono što je od njih preživjelo do našeg vremena pokazuje da je riječ najčešće o javnim ili privatnopravnim spisima »koji živopisno svjedo-

¹ Ovaj je rad znatno izmijenjena i proširena verzija referata *Marulić i starohrvatski pravni izvori*, izloženog na međunarodnom znanstvenom skupu Colloquium Marulianum XXII., *Knjige i čitatelji u hrvatskoj renesansi (II)*, 20.–21. travnja 2012.

če o društveno-pravnim odnosima u svakodnevnom ljudskom životu« (Kuzmić 2009: 405). Kada stvari postavimo na taj način, vidimo da Marulić, humanist svjetskoga glasa, koji je još uz to nastojao pisati i izražavati se hrvatskim jezikom, nije mogao a da ne doprinese tim društveno-pravnim odnosima. Štoviše, znamo to i sigurno – Marulić je bio, prema monografiji Mirka Tomasovića, veoma aktivan u pravničkim i sudskim poslovima: zastupao je u parnicama majku, braću, oca, nevjestu, i to u ulozi tužitelja i u ulozi tuženika. Bilo je riječi i o sporovima oko ostavine i oporuke s braćom majke Dobrice, s rođacima Papančićima; zabilježeno je također da se Markov otac branio od optužbe falsificiranja rukopisa, a Marulićevo se ime pojavljuje i u drugim administrativnim dokumentima.²

Znamo, doduše, za sve te njegove poslove, znamo za jedan njegov latinski epigram o odvjetniku³, ali ne znamo pouzdano da je studirao pravne znanosti.⁴ U Tomasovićevoj monografiji konstruiran je, imajući na umu da su Marulići tradicionalno studirali uglavnom pravo u Padovi, doduše vrlo vjerojatan, ali ipak scenarij, prema kojem je Marko Marulić možda stanovao ondje i hranio se kod rodbine dok je pohađao taj studij.⁵ Tomu u prilog govori i činjenica da je poslije bio ispitivatelj službenih spisa pri splitskoj gradskoj upravi te nakon toga jedan od gradskih sudaca⁶, a da ne govorimo o tome da je utvrđeno da mu je oporuka iz 1521. napisana veoma stručno – u nekoliko navrata njome se bavio npr. Lujo Margetić.⁷ Zato i ne čudi da npr. Luko Paljetak na jednom mjestu uopće nije sumnjao u to da je Marulić bio pravnik, premda je kao izvor naveo upravo tu monografiju, u kojoj to pak nije decidirano rečeno.⁸

² Vidi Tomasović 1999: 17–18.

³ Vidi LPMM: 14–15.

⁴ »I za klerika i za svjetovnjaka koji je potkraj srednjeg vijeka odlazio na neko sveučilište u Italiji pravo je bilo najlogičniji izbor, kao naj snažniji i najvažniji studij i po broju studenata i po statusu unutar sveučilišta. Studij slobodnih umijeća (*artes*) ni izdaleka nije ugrožavao elitnu poziciju prava, a humanističke discipline tek su se postupno uvodile i prodirale s margina sveučilišne naobrazbe prema njezinu središtu.« (Lonza 2010: 44).

⁵ U Lonza 2010. rekonstruirana se tipičan profil dubrovačkog školovanog pravника kasnog srednjeg vijeka. Iako nije riječ o Splitu, mogu se doznati opće informacije o studiju i studentima prava te dobiti dobar uvid u tu problematiku u jednom dalmatinskom gradu.

⁶ Vidi Tomasović 1999: 17.

⁷ Vidi Margetić 2000. i 2005, a za kritičko izdanje vidi MO.

⁸ Donosimo i širi kontekst, jer je zanimljiv za našu temu: »Te svoje navode Marulić potkrepljuje povijesno-biblijskim primjerima Božje pomoći drugima (proroku Iliji i Elizeju; Izraelcima u borbi protiv faraona; Jeruzalemu protiv kralja Ksara, protiv Idumejaca, Maobita, Amonita), sa zadivljujućom *pravničkom argumentacijom* – Marulić je, prisjetimo se, *studirao prave nauke i bio u tome vješt*, kao i njegova braća – logički zasnovanom na jednostavnim premisama: ako si mogao pomoći njima, pomoz i nama radi već ranije podastrih dokaza.« (istaknuo VTB) (Paljetak 2002: 344).

Ako i prihvatimo to da je Marulić studirao pravo u Padovi, možemo biti sigurni da ondje nije proučavao hrvatsku pravnu terminologiju. No, s druge strane, budući da je riječ o istaknutom intelektualcu, to svakako povećava vjerojatnost da bi bio sklon njezinu možda i temeljitu upoznavanju, a najmanje na toj razini da se morao zapitkivati koji bi termini bili ekvivalenti u njegovu materinskom jeziku. Što se tiče samoga Splita, važan je Kukuljevićev izvještaj: »Nu znamenito je, da se u javnih sudačkih zapisnicah spljetskih XV. vieka pozivlju takodjer često na običajno p r a v o s l o v i n s k o (mos slavonicus), koje bijaše pred sudom od iste krieposti, kao i ostali pisani zakoni. U istih zakonih spljetskih dolaze često i slovinski izrazi iz staroga prava slovinskoga ... Jezik uprave bijaše latinski i talijanski, ali je svaka naredba poglavarstva javno po ličnicah (praecones), u prisutju občinskoga tajnika proglašivana stanovničtvu na jeziku h r v a t s k o m.« (Kukuljević-Sakcinski 1869: VII).

U prvom dijelu rada, nakon opisa korpusa, dajemo pregled (ali nećemo se ustručavati odmah i komentirati ako smatramo to potrebnim) dosadašnjih pokušaja da se govori o pravnoj terminologiji u opusu Marka Marulića na hrvatskom jeziku, koji doista nisu bili sveobuhvatni, a neki su i na razini usputnog spominjanja. Također se, s obzirom na to da se u prikazanoj literaturi katkada implicira (ali i eksplicira) da se Marulić koristi tim terminima zato što je bio pravnik, pretragom spomenutog Marulićeva opusa u potrazi za potencijalnim pravnim terminima pokušava utvrditi može li se takvo razmišljanje bolje potkrijepiti ili pak opovrgnuti. U zadnjem se dijelu rada raspravlja o metodološkim problemima, ograničenjima, ali i mogućnostima poboljšanja ovakvih filoloških istraživanja – naznačit ćemo za koje sve uvjete smatramo da trebaju biti ispunjeni kako bi se o ovoj temi moglo utemeljenije govoriti, a jedno od oruđa jest i stavljanje analiziranog leksika u širi, tekstološki kontekst, a drugo i duboka analiza korištene literature.

1. Opis korpusa

Za potrebe istraživanja iskorišten je potkorpus *Hrvatskog nacionalnog korpusa* s Marulićevim djelima⁹, a kako on pak ne sadržava sva njegova djela (nedostaje *Naslidovan'je*¹⁰), korištena je dakako i edicija Marulićevih *Sabranih djela*, a osobito rječnici izdavani u svakoj knjizi te edicije. Korpus Marulićevih djela uspoređivan je s korpusom pravnih tekstova (tj. pronađene su leksičko-terminološke sličnosti), koji dakako nema punu reprezentativnost (jer ne obu-

⁹ Vidi HNK.

¹⁰ Vidi Nasl.

hvaća sve pravne tekstove koje bi mogao obuhvatiti), ali svakako može zadovoljiti u tom smislu da premašuje po količini teksta polovinu korpusa Marulićevih djela, što smatramo dovoljnim. Uzimamo u obzir sljedeće pravne tekstove: *Vinodolski zakon*, *Krčki statut*, *Istarski razvod*, *Poljički statut* te *Zakon kaštela Mošćenica*.¹¹ Podatke iz tih tekstova crpimo na osnovi preliminarnih tekstoloških radova na sastavnici korpusa starohrvatskoga jezika koja uključuje pravne tekstove.¹² Iz tog se razloga građa, neovisno o metodama s pomoću kojih se dolazi do podataka, citira prema dosad dostupnim izdanjima.¹³ Jednako tako ćemo citirati Marulićeva djela isključivo prema *Sabranim djelima* (a podrazumijeva se da se veći dio toga može naći u HNK-u).

Navedeni pravni tekstovi ostali su svi sačuvani u kasnijim prijepisima, no smatramo da dobro čuvaju starinu – u svakom slučaju više nego dovoljno za naše terminološke potrebe, stoga smo sebi i dopustili, kako bismo povećali korpus, uzeti u obzir i tekstove koji dolaze iz vremena nakon Marulića. Tako je npr. ZKM sačuvan u kasnom prijepisu, a samo neke njegove odredbe sežu u XV. st., dok ostale znaju biti i znatno mlađe.¹⁴ Također i PS sadržava mlađe odredbe¹⁵, koji nam je posebno zanimljiv s obzirom na zemljopisnu blizinu Poljica Splitu.

1.1. Iz dosadašnje literature

Poticaj, ali i opravdanje ovom istraživanju ponajprije pronalazimo u dvjema, možemo reći, predradnjama, koje su se bavile leksikom Marulićeve *Suzane* na taj način da su u njoj prepoznavale književnojezičnu baštinu. Bratulić¹⁶ je primijetio da je obrambeni govor Joakimov pred Suzanom, sucima i njegovom obitelji sastavljen po pravilima odvjjetničke obrane. Ustvrdio je pritom da se na više mjesta u tekstu vidi da je *Suzanin* autor pravnik. No, što je još važnije za nas, navodi da se Marulić koristi hrvatskim pravnim terminima koji su tada uobičajeni u Splitu te za primjer daje termine *sud* i *sudac* uz jednu aluziju na etimon termina *pristav*¹⁷ (koji je inače jako čest u PS-u) te primjer s terminom *rota*:

¹¹ Imamo uvid i u neke manje isprave, ali kako se nije pokazala potreba da donosimo primjere iz njih, bilo bi suvišno sve ih navoditi.

¹² Starohrvatski korpus izrađuje se za potrebe projekta Starohrvatski rječnik u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Vidi npr. Barbarić i Kapetanović 2012.

¹³ Za sve izvore i rječnike, osim pri prvom spominjanju, koristimo se kraticama koje su popisane na kraju rada.

¹⁴ Vidi ZKM.

¹⁵ Vladimir Mošin riješio je pitanja redakcija i datacije PS-a, vidi Mošin 1971.

¹⁶ Vidi Bratulić 1989. i 1990.

¹⁷ Šteta je što Bratulić nije dublje analizirao sljedeće stihove jer je možda bio na tragu nečega zanimljivog: *Suda je neprava sudac i človik on // kino ne pristava da se spuni zakon.* (PR: 64). Naime, on kaže da Marulić aludira »na etimon riječi *pristav*, koji mu je očito bio taman, i nije ga

*Tad oni ki žude hudobu svu tajat,
rotom laže hude počese obnajat.* (PR: 65)¹⁸

Drugi je rad Amira Kapetanovića¹⁹, koji u jednom svojem dijelu zahvaća ovu problematiku, te proširuje popis pravnih termina u *Suzani* dodavanjem sljedećih: *zakon, prav, pravda, nepravda, pravden, nepravden, priseći, (nepravo) suditi, osuditi (pravoga), osvaditi, svidok, (krivo) svidočiti, (krivo) svidočen 'je, (krivo, lažno smišljeno) svidočtvo, kriv, krivina, kriviti, zgriha, zgrišen 'je.*²⁰ Tomu dodaje i opasku da nije uvijek lako prepoznati pravne termine jer je riječ o leksemima koji nisu nužno svojina isključivo pravnog nazivoslovlja.²¹ Tako prepoznaje termin *panjka* (= 'kleveta'), koji pronalazi u PS-u. Dodajmo tomu da se u PS-u može naći i glagol *panjkati*, dok u Marulićevu *Naslidovan 'ju* stoji imenica *panjkavac* (Nasl: 76). Sva tri termina (*panjka, panjkavac* i *panjkati*)

znao objasniti« (Bratulić 1990: 145). Možemo shvatiti da tumačenje tih stihova predstavlja određen izazov, ali iz Bratulićeva zapažanja nije nam dano na znanje kako ih on razumijeva. Nama se čini da bi u pitanju mogla biti igra riječima koja počiva na paronimiji glagola *pristajati* i *pristavovati* ('obavljati posao pristava', vidi pod tom natuknicom PHPPR). To tumačenje ne proturječi Bratulićevu, no nikako ne treba odbaciti tumačenje prema kojemu nije u pitanju nikakva pjesnička figura te da oblik *pristava* treba shvatiti kao 3ljd glagola *pristavati*, koji bi imao jednako značenje kao *pristavovati* te čija pojava nije samo okazionalna, ali jest nepotvrđena u drugim izvorima (itekako je moguće i tumačenje da je jednostavno glagol *pristavovati* izgubio morfem -ovkako bi se postigao željeni broj slogova u stihu). Tada bi u slobodnom prijevodu drugi dio značio 'čovjek koji ne obavlja dužnost pristava s namjerom da se provede zakon'. Postoje tada određeni problemi u smislenu uključivanju *suca* u to tumačenje (pitanje je kakav je odnos između imenice *sudac* i onoga što slijedi, tj. je li riječ o jednoj ili dvjema osobama), ali oni možda proizlaze iz nedovoljne upućenosti u odnos suda, sudaca i pristava (npr. u PHPPR: 1149/1150 čitamo sljedeće: »Stranke dolaze pred sudište sa "prokuratorom", "odvjetnikom" ..., pak ovaj ih kao punomoćnik može i zastupati, ali rotni pristav, kojega je stranka "izvela" ..., kao **sudački sučlan** sjeđi pored sudaca, ter na poziv suda "pristavuje" t. j. stojeći pred sudom ima izviestiti o obavljanih parbenih činih i tečaju pravde, očevidu, pak o svjedocih, izpitanih na licu mjesta itd.« (istaknuo VTB). Smatramo da se interpretacija da *pristavati* znači *pristajati* (kako vidimo u rječniku PR: 282) barem u ovom pojedinačnom slučaju može opravdano dovesti u sumnju. Kako se vidi u AR XII, glagol *pristavati* uopće je slabo oprimjeren, nije potvrđen u našim povijesnim rječnicima, navodi se i da je nejasan razvitak značenja, a za 4 od 5 navedenih značenja našla se svega po jedna potvrda: uz Marulićev primjer za odgovarajuće značenje zabilježena su još dva, s tim da je posljednji tu očito dospio pogreškom (oblik *pristajuć* trebao bi biti uvršten pod natuknicom *pristajati*); itekako je moguće da je svemu tome uzrok taj da nije zapravo dobro prepoznato značenje tog glagola. Inače, uza sve navedeno, Marulić se u svojem opusu nekoliko puta koristio glagolom *pristajati* u traženom značenju (nekoliko puta značenje je 'prestajati') i nije se ni na kojem drugom mjestu opet koristio glagolom *pristavati*. Treba istaknuti to da ako se nekada bude moglo pokazati da je naše tumačenje na dobrom tragu, bit će to zapravo najjači prilog tezi koju ovdje propitujemo.

¹⁸ Bratulić 1990: 144–145.

¹⁹ Vidi Kapetanović 2006.

²⁰ Kapetanović 2006: 20–21.

²¹ Kapetanović 2006: 21.

zabilježio je Vladimir Mažuranić u svojem *Pravno-povijesnom rječniku*²². Kapetanović prepoznaje i termin *verovan* (= ‘vjerodostojan’) te navodi primjer iz VZ-a:

... ako se more pokazati po verovanu svedoku. (VZ: 74)

Dodajmo da se i u PS-u na nekoliko mjesta može naći isti termin, samo s različitim refleksom jata, npr.:

I pristavi, ki su podobni i dostojni viri, navlastito rotni, jesu vridni kakono pisma, i virovani su, gdi jih je veće a strne se. (PS: 468) (u tom primjeru treba primijetiti i termin *rotni pristav*, što znači da je taj *pristav* položio *rotu*, = ‘pri-segu’).

Međutim, ovdje ćemo odmah upozoriti na bitnu razliku u uporabi tog termina u Marulića:

verovani biše hinbe napunjeni (PR: 67)

Naime, izrazito je karakteristično za pregledane pravne tekstove da se taj termin javlja ili kao pridjev ili kao dio imenskog predikata, dok se u Marulića javlja kao supstantivirani pridjev.²³ Veliko je pitanje možemo li ih smatrati jednakovrijednima s obzirom na formalnu pravnu komunikaciju iako, u osnovi, referiraju na isti *signifiant*. Vjerojatno su moguća dva scenarija za takvu uporabu u Marulića (a nije isključeno da su oba točna): (1) zbog potreba stihovanja i/ili iz kakva stilskog razloga “okrnjio” je taj pravni termin, (2) možda pred nama stoji primjer leksema koji pripada pravničkom žargonu, a koji nećemo zateći ili je barem znatno manja mogućnost da ćemo ga zateći u pisanom mediju formalne pravničke komunikacije.²⁴

Važna je opaska o otežanu prepoznavanju pravnih termina. I u našem istraživanju izvora susreli smo se s puno termina koji su zajednički Marulićevu korpusu i korpusu pravnih tekstova, ali nisu pravni termini, premda su nužno frekventni u pravnim tekstovima. Riječ je npr. o nazivima za različite vrste novca (*bolanča, dukat, dinar, libra, pinez*) i o nazivima različitih titula, javnih ili crkvenih funkcija i tomu sl. (*kralj, ban, vićnik, poglavica, biskup*). Ipak, da su te sfere nerazdvojive od pravne, govori i činjenica da su svi ti termini popisani u

²² Vidi PHPPR pod navedenim natuknicama.

²³ Isti je primjer naveden u AR XXI, s. v. 1. vjerovan, i upravo se po tome ističe među svim navedenim primjerima (koji su većinom preuzeti iz pravnih tekstova). Nećemo naći potvrdu za upotrebu u obliku supstantiviranog pridjeva ni u PHPPR-u ni u ČPSB-u, a termin uopće ne pripada u obuhvat GFPR-a.

²⁴ U tom smislu važno je istaknuti da bi se sljedeće Bratulićevo zapažanje u vezi s kolokvijalnim načinom izražavanja (koje ističe i Kapetanović 2006: 16) moglo i proširiti: »... u Susani je prisutan znatan broj romanizama i dalmatinizama, odnosno spalatinizama. Susanom je Marulić ... zakoraknuo na područje govora, uvodeći ga u književnost« (Bratulić 1990: 137).

dvama rječnicima koji popisuju pravne termine i iz vremena kojim se bavimo: *Prinosima za hrvatski pravno-povjestni rječnik Vladimira Mažuranića te Građi za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske* Zlatka Herkova²⁵.

1.2. *Intermezzo* – iz latinističke perspektive

Prije negoli nastavimo dalje, bit će zanimljivo izložiti jedno zapažanje Branimira Glavičića u prigodi dovršetka izrade Marulićeva latinskog rječnika o utjecaju hrvatskog supstrata u Marulićevu služenju latinskim jezikom. Naime, on ističe »proskribirano ‘s tim da’ iz administrativnog jezika, čemu odgovara *cum hoc tamen ut* iz Marulićeve oporuke« (Glavičić 1995: 9)²⁶. Bilo bi to veoma zanimljivo, ali moramo primijetiti da je dvojbena, jer nam nije poznat niti jedan starohrvatski pravni tekst, pa i bilo koji drugi u kojem bi se našla konstrukcija *s tim da*.²⁷ Prije će biti da je riječ o projiciranju današnjeg stanja administrativnog stila u Marulićevo vrijeme, a to potvrđuje i pretraga *Hrvatskog nacionalnog korpusa* te *Riznice* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje²⁸ kojom smo utvrdili da je spomenuta konstrukcija izrazito karakteristična upravo za novije doba.

1.3. Pogled u korpuse

Vratit ćemo se na već spomenutu *rotu*, kako je Radoslav Katičić pokazao jedan od termina koji su »dokaz kontinuiteta pravne tradicije kojoj je ishodište praslavensko« (Katičić 1989/1990: 73). Kod Marulića, naime, možemo pronaći termin skovan od ovdje već spomenutih termina, a to je *krivorotan* (= ‘krivokletan’) u primjeru iz poeme *Dobri nauci*:

²⁵ Vidi GFPR.

²⁶ Vidi također MO: 30.

²⁷ To, naravno, ne znači da se uzrok tome ne treba tražiti u činjenici da latinski jezik nije Maruliću bio i materinski. Ako pak i pronađemo takvu svezu riječi, ona se treba tumačiti drukčije. Tako ćemo primijetiti da kada Marulić u *Suzani* piše: »ter kartom povita: i nju dones’te, **s tim // da** se namažem svim kada se operem« (PR: 60, istaknuo VTB), sigurno nije riječ o onome na što Glavičić misli, jer ta konstrukcija ni po čemu ne pripada administrativnom stilu. Osim toga, na tom je mjestu i sumnjivo interpunkcijsko rješenje – tu zacijelo nije riječ o opkoračenju (logično je da i *nju dones’te s tim* čini cjelinu – ako ni zbog čeg drugog, onda zbog ritma, a i sasvim je izvjesno da se taj zadnji dio odnosi na *masti* spomenute u prethodnim stihovima; smisao je dakle: ‘i čašicu ulja donesite s mastima’). Ali nije ni potrebna interpunkcijska emendacija da bismo pokazali što mislimo, jer se Glavičićeva opservacija sigurno odnosi na sasvim drukčiju sintaktičku strukturu, koju možemo oprimjeriti sljedećom rečenicom: ...*a matična knjiga čuva se trajno, s tim da se nakon 10 godina pohranjuje i čuva u Ministarstvu prosvjete* ... (vidi HJR), odnosno, kako je Margetić preveo: *Ono pak zemljište ... zapisujem svojem bratu ... ali s time da dopusti našoj nevjesti Jeleni* ... (MO: 31).

²⁸ Vidi HJR.

tamnjadi ter hinci, ubojice, lotri
nepomnjivi linci, lašci krivorotni. (PR: 95)

Taj je primjer pun potencijalnih pravnih termina, Katičić ističe i da je *ubiti* vrlo važan pravni termin, premda je obična općeslavenska i praslavenska riječ, a osobito apstraktna imenica *ubojstvo*.²⁹ Tako npr. u *Juditi*, tj. u njezinim komentarima:

Dvama grisi bi spet: živodiovstvom i ubojstvom. (Jud: 156)

Očito je, ipak, da tu nema pravnog konteksta te da su apstraktne imenice upotrebljene iz sasvim drugih razloga. Uz to, u PS-u se javlja i termin *ašašinstvo/šašinstvo*, kojega nema u Marulića.

Zanimljivo je pak da u našem pravnom korpusu nije posvjedočena imenica *laš*, kao ni njezine izvedenice³⁰; to je *himba* ili *privarka* u PS-u.

Dakako, nailazimo i na druga, još trivijalnija poklapanja, npr. imenica *tužba* u posve različitom značenju: *grišnikom ljut i slan i pun gorke tužbe* (DDT: 120). Jednako tako kad tražimo potvrde ostataka najstarije slavenske pravne terminologije, treba biti oprezan. Kod Marulića se ne javlja termin *mastiti*, *mast* ili *maščeni* (= ‘osveta’), ako i nađemo na te oblike, oni se odnose na značenje ‘boja’. Sličan je problem npr. s riječi *bilig* ‘znak, biljeg’, koji bi mogao biti pravni termin (ili barem usko povezan s pravnim poslovima) – nalazimo ga tri puta u PS-u, a *Akademijin rječnik* navodi značenja *na međi po čemu se poznaje međa, terminus* i *znak koji imaju države, općine, plemena* itd., sve to potkrijepljeno primjerima iz pravnih izvora.³¹ Međutim, kod Marulića na *bilig* nailazimo 11 puta, i to isključivo u *Naslidovan’ju*, a svaki je put značenje izrazito apstraktno, nepovezivo s pravnom terminologijom. Zavodljiv je i rječnik *Naslidovan’ja*, koji svezu riječi *stanovit bilig jest* tumači kao ‘čvrst je dokaz’ (Nasl: 236), navodeći nenamjerno na kakvo “pravno” značenje. Iz primjera se međutim vidi da ne može biti riječ o pravnom terminu:

A kino vrimennju slavu išće, ali od sartca ne pogardi, stanovit bilig jest da [malo] ljubi slavu nebesku. (Nasl: 81)

Očito je da takve opće imenice samo pravni kontekst³² može učiniti pravnim terminima, tako da je iznimno problematično, vjerojatno i nemoguće, ocjenji-

²⁹ Katičić 1989/1990: 76.

³⁰ Možda je u pitanju samo slučajnost zbog ograničenosti korpusa, ali ipak je indikativno.

³¹ Vidi AR VI, s. v. međa.

³² Dakako da ovdje o pravnom kontekstu govorimo uvjetno. Itekako smo svjesni da pravog pravnog konteksta može biti samo u pravnim tekstovima, ali književnoumjetnički tekstovi mogu taj kontekst oponašati (*mimesis*), uostalom kao i svaki drugi.

vati u takvim slučajevima je li možda riječ o izboru leksema koji bi bio uvjetovan dobrim poznavanjem pravne terminologije. Taj je primjer zanimljiv jer pokazuje da su prioriteti postavljeni drukčije. Naime, *Naslidovan'je* je prijevod s latinskog jezika, i stoga je još zanimljivije da je Marulić upotrijebio u njemu jedanaest puta riječ koju nije upotrijebio u cijelom svojem ostalom opusu na hrvatskom jeziku. U ostalim djelima, koja su sva stihovana, manevarski prostor još je ograničeniji jer se moraju zadovoljiti i potrebe stiha. Obveze prema vladajućim pjesničkim i prevodilačkim³³ konvencijama svakako znatno ograničavaju prostor u kojemu bi se autor mogao pokazivati kao poznavatelj prava.

Osobito je zanimljivo da u Marulića u *Juditi* nalazimo svezu riječi *bljusti zakon* (= 'vršiti zakon'):

boga, kim dobiše, poganski blud pusti

u ki pri živiše, poča zakon bljusti. (Jud: 177)

Ona nas odmah podsjeća na sam početak VZ-a, gdje piše:

ljudi, ki bljudeći svojih starijih i iskušanih zakon (VZ: 70)

U *Naslidovan'ju* nalazimo, slično, i svezu *barći zakon* 'čuvati zakon':

redovnici ... vele robotaju, malo govore, dugo bde, rano se ustaju, molitve produžuju, častokrat čtu, i svaki svoj zakon bargu. (Nasl: 72)

Zanimljive su i sveze s glagolom *činiti*:

– *činiti škodu*

– *činiti pravdu/npravdu*

– *učiniti/činiti volju*

Zatim *obslužiti zakon* 'očuvati/izvršiti zakon', npr.:

I na konac i na svrhu svega ovogaj zgora pisanoga tribuje obslužiti zakon i običaj. (PS: 458)

Čak su dva primjera u *Juditi*:

Mi ćemo t' služiti i dušom i udi, zakon obslužiti, pomoć naša budi. (Jud: 135)

Muža imi ona ki se zva Manases, obslužec zakona ki jim da Mojses. (Jud: 148)

Još jedan stari termin jest *bližika*, javlja se u *Naslidovan'ju* i *Suzani*, poprilično je zastupljen u VZ-u, a jednom i u PS-u.

³³ »Najuočljivija je značajka hrvatske transpozicije njezina velika vjernost izvorniku, gotovo doslovnost. Unatoč tomu, ona je kao književni tekst, u cjelini uzevši, čitljiva i tečna.« (Tomasić 1989: 41).

U *Juditi* nalazimo glagol *rubiti* ‘pljačkati, otimati’:

a tebe dilj toga reče da će zgubit,
kad puka ovoga klat bude i rubit. (Jud: 175),

dok se u VZ-u na nekoliko mjesta nalazi glagolska imenica *rubanje* (od *rubati*, istoga značenja), npr.

Jošće: vani iz grada pastiri i orači i ini ljudi dobra glasa, to jest vsaki od njih,
jesu verovani za svidoki, tako v rubanji, tako v silah i va inom drugom zlu
stvorenju. (VZ: 100)

Još je npr. zanimljiva riječ *psost*, u PS-u imamo *Osud za psost*:

Tko bi opsovao svoga druga listo budi gdi hoćeš prez uzroka podobna, upa-
da libar 5. (PS: 442)

U Marulića:

Umiljen i kad prime psost i prirok, dobrostiv jest i u miru jer u bogu pribiva,
a ne u svitu. (Nasl: 78)

Termin *prirok* (= ‘sramota’) iz prethodnog primjera možemo pak isto naći u korpusu pravnih tekstova.

2. Tekstološki kontekst

U prethodnom smo poglavlju poprilično saželi rezultate naše usporedbe, a izbor primjera bio je proizvoljan. Nije sporno da se tomu može pristupiti temeljitije i iscrpnije eda bi se došlo do spoznaje o tome koliko ta podudaranja stvarno znače. Nećemo ići dalje u tom smjeru jer se s pravom možemo zapitati bi li minuciozna analiza dala željene rezultate. U dosadašnjem dijelu rada evidentna je najmanje jedna slabost naše metodologije, a o tome je nužno raspravljati – nedostaje neutralni korpus, nazovimo ga ovom prilikom treći korpus, koji nije vezan niti uz Marulića niti uz pravne tekstove, a o koji bi se mogli mjeriti i procjenjivati rezultati istraživanja.

Kao prvi kandidat za takav korpus nameće se upravo *Bernardinov lekcionar*, dakako njegovo prvo izdanje, iz 1495. U prvom redu treba upozoriti na rad Josipa Vončina u kojem dovodi u vezu BL s *Juditom*.³⁴ On se pita: »Je li dakle, Marko Marulić u s t i h o v e *Judite* prelio sve jezične podatke p r o z n o g a *Bernardinova lekcionara*?«, te odgovara: »Rešetar i Hraste odgovorili bi da jest: jer su među dva teksta nalazili samo p o d u d a r n o s t i. Mi pak, po-

³⁴ Vidi Vončina 1989.

red njih, tražimo i r a z l i k e.« (Vončina 1989: 148).³⁵ Vjerujemo da ni Rešetar ni Hraste, koji su samo radili kontrastivnu lingvističku analizu (pod to se na kraju krajeva može svesti i Vončinin prilog), ne bi tako odgovorili na to pitanje, ali važnije je od toga da Vončina, dakako, nalazi razlike, ali na kraju ipak ostaje činjenica da su svi oni našli i nezanemarive podudarnosti. Toliko o jezičnim podudarnostima, koje zapravo samo dokazuju jezičnu bliskost, u određenoj mjeri, Marulićeva djela i BL-a. S druge strane, pristup Mirka Tomasovića³⁶ dao nam je zanimljivu ideju. On, naime, u svojem tekstološkom pristupu pomi-ruje podudarnosti i razlike tražeći i pronalazeći, po našem mišljenju, podudarnosti u “različitome ruhu”. Istina je da on to radi na primjeru biblijskih citata u *Naslidovan'ju*, ali čini nam se da se u sličnu kontekstu može gledati na odnos Bernardinove i Marulićeve *Suzane*, a upravo je ona bila u središtu našeg (kao i prijašnjih) istraživanja Marulićevih pravnih termina.

U ovom pitanju, vjerujemo, teško je naći bolji argument od jednostavna predočenja paralelnog teksta te se nadamo da će naš čitatelj biti dovoljno osjetljiv da uoči isto što i mi. Treba reći da ne možemo navesti sve što smo uočili, te stoga navodimo samo opsegom reprezentativan izbor.

BL: 50	PR: 59–65
<i>za č lito biše, ...</i>	<i>...toplina goneć nje,</i>
<i>a ne biše onde nitkore</i>	<i>...ne mne da ju tko vijaše,</i>
<i>nego dva starca, ka ju zamirahu.</i>	<i>Starci zamiriše Suzanu. (komentar)</i> <i>Ovi zamirihu Suzanu mučeći</i>
<i>a vrata od vrtla zatvorite, da se operu.</i>	<i>i vrata vartla prem za sobom zaprite,</i> <i>...da put namažem suj.</i>
<i>ustaše se dva starca i pritekoše k njoj i rekoše: ...</i>	<i>starci se spraviše i potekoše k njoj,</i> <i>...tere rekoše njoj:</i>
<i>i da si za taj uzrok izpustila divojke od sebe.</i>	<i>Da toj ne vide hteć, rabe s' odpustila,</i>
<i>Uzdahnu Susana i reče:</i>	<i>...gorko uzdihaše.</i> <i>(...)</i> <i>paka govoraše...</i>
<i>nevoļe mi su oda fsuda;</i>	<i>...odasvuda</i> <i>stisnuta...</i>

³⁵ Vončina se poziva na Rešetar 1898. i Hraste 1950.

³⁶ Vidi Tomasović 2002.

<i>ako ja to učiñu, smrt mi je;</i>	<i>Ako dila huda s vami tuj učinim, kako božja suda uteć mogu...</i>
<i>ako li ne učiñu, li ne ću uteći ruku vaših.</i>	<i>Ako li ne učinim ča budete hotit, ruke će vaše, vim, mene pravu zgubit.</i>
<i>Da boļe mi je brez dila upasti u ruke vaše nego sagrišiti prid obrazom gospodiñim.</i>	<i>Da volju ne prostit životu ovomu ner tako sagrišit gospodinu momu,</i>
<i>I uzvapi glasom velicim Susana,...</i>	<i>Zatim kako dite suzeći vikat ja,</i>
<i>i uzvapiše i starci protiva ñoj,</i>	<i>Vapaj videći ta, viknuše i starci;</i>
<i>uzsramovaše se sluge mnogo, jere takova rič nigdare ne biše rečena od Susane.</i>	<i>svi se zamamiše, jere nigdar takov glas čuven ne biše tad bi rečen kakov.</i>
<i>napuñeni hudobnom misalju</i>	<i>misleć zla tolika,...</i>
<i>Ustafši se dva popa nasrid puka postaviše ruke na glavu ñeje,...</i>	<i>Oni tad uskori, posrid puka stoje, na glavi nje zgori staviv ruke svoje,</i>
<i>hodeći po vrtlu mi dva, ulize ova z dvi di- vojke i zatvori vrata od vrtla i posla od sebe divojke, i pride k ñoj mladac i sagri- ši š ñom.</i>	<i>Pošadči šetasmo po perivoju tom ter nju ugledasmo i nje dvi rabe s njo[m]; ke kad odsla domom i jur pritvori vrat, mladac stazom jednom dojde k njoj i ja stat.</i>

Dalje u tekstu usporedba postaje relevantna i za našu temu. To pokazujemo masno otisnutim slovima.

BL: 50–51	PR: 65–71
<i>da ovu kada uhitismo, upitasmo ju, tko biše on mladac, a ne hti nam praviti; tomu smo svidoci.</i>	<i>Nju jamši, rekosmo: Tko s tobom biše, tko? Zamni sopusmo, ne hti nam reći to. Mi vidili smo ovo, vam svidočimo tuj,</i>
<i>I virova jim vas puk kako starišinam i sud- cem, i osudiše ju na smrt.</i>	<i>Čuvši besidu suj, viru jim podaše ter pravu ženu ovuj na smart ko[n]dem[n]aše; jere pogledaše na starost, čast i broj ovih ki pravljaše da su vidili toj.</i>

<p><i>Zavapi tada Sussana glasom velikim i reče: bože vični, ki znaš fsaka skrovita i otajna, ki si poznal fsaka pri nego se učine, ti znaš da su krivo svidočastvo učinili protivu meni,</i></p>	<p><i>Ona ja vapiti: O svemogi Bože, pred kim se sakriti ništore ne može, s nebeske ti lože otajstva sva vidiš i sudiš. Tko može reć da ča ne vidiš? Svaka ti prividiš, svaka t' su otvorena, svaka razuvidiš pri ner su stvorena. Ti znaš potvorena da sam ča u mni ni, lažno su smišljena svidočtva pram meni.</i></p>
<p><i>I kada ju vojahu na smrt, udahnu gospodin duh sveći u ditca jednoga mlada, komu jime biše Daniel. I zavapi glasom velikim i reče: čist ja jesam od krvi neje. I obratifši se k nemu vas puk reče: ko jest to govorjenje, ko si ti rekal? Ki steći na sridu njih reče: tako luđi sinove israjelski ne sudeći pravo i ne znajući, ča je pravo, osudili ste kćer israelsku? Vratite se na sud, jere krivo svidočastvo govorili jesu protivu ņoj.</i></p>	<p><i>rekoše ju pobit kamen jem na komu. Milost božja k tomu hoti prigledati (...) ...ditetce nadahnu ki, srid puka stoje, ... tere vapijaše: Čist sam ja kervi te. – Riše mu: Riči ke, reci nam, jesu toj, Danilo, totu ste? – ime mu biše ovoj. A on smino ustoj većma ja vapiti tere skupščini svoj tako govoriti: Tako l' osuditi tuj izraelsku hćer, o puče mahniti, na smert hotiste der? Sud ne čineći ver, ni hteći razabrat tih starci dviju kler ča je htíl nalagat. Varnite se! Saj trat, kriva svidočtva sud, pravo je retratat, a ne upast u blud.</i></p>
<p><i>I budući oni razlučeni jedan od drugoga, zazva jednoga od njih i reče njemu: ...</i></p>	<p><i>Dani[je]l, razlučiv starce, govori parvo-mu. (komentar)</i></p>
<p><i>o ti, ki si se staral u zlobi, sada su prišli grisi tvoji, ke činaše prija sudeći sude neprafdene, pravih osujujući, a krivih pušćajući, a govori gospodin bog: prafdenoga i čistoga ne ubij.</i></p>	<p><i>Reče mu: Starost tva u zlo se stučila, platit će dila sva ka je zlo slučila; krivih je pustila nepravo sudeći, pravih osudila zakon ne uzdaržeći. Gospodin veleći: brezgrišna ne ubij, pravedna videći, smarti mu ne zadij.</i></p>

*I odaslaŕši ga na stranu zapovidi drugomu
prići i reče njemu: sime Chananeovo, a ne
žudejsko, lipost prihinja jest tebe i poželi-
nje podvratilo jest pamet tvoju. Tako čina-
hote kćeram izraelskim, a one bojeći se
govorahu s vami,...*

*Odpeljav parvoga, Agaba po ime,
zva k sebi drugoga ki staše sa svime.
Reče mu: O sime Kajina, ne Jude,
pritisnu te brime tvoje volje hude;
pameti si lude, prihini te lipost,
(...)
priteć u strah pelja izraelske hćere;
one se k vam stere, s vami govorahu,*

Tomasović o odnosu BL-a i *Naslidovan'ja* kaže da je »sličnost dvaju tekstova, protumačiva u mjerilima usporedivosti, takva da ne može biti slučajna« (Tomasović 2002: 88).³⁷ Mi smo skloni vjerovati da je tekst BL-a odigrao određenu ulogu u nastanku Marulićeve *Suzane*, no takvo što je teško dokazivo, jer se stupanj poklapanja o kojem govori Tomasović ne može poistovjetiti s našim slučajem. Možemo, napokon, tvrditi da se Marulić mogao poslužiti bilo kojim drugim biblijskim izvorom, jer u svim tim izvorima proizišlim izravno ili neizravno iz *Vulgate*³⁸ priča o Suzani trebala bi biti podudarna, te da je ono što mi uočavamo samo jednaka fabula. Ako je pak postojao starohrvatski izvor koji je imao svoj utjecaj, veoma je vjerojatno da je u pitanju bio BL, jer neki drugi teško da možemo imenovati. O fabuli je govorio i Bratulić³⁹, pa i o tradiciji hrvatskih lektionara, ali više je isticao razlike, a mi smatramo da treba dati zasluženu pozornost i podudarnostima. Ako promatramo podudarnosti, u BL-u se možda nalazio i odgovor na neke probleme koje je postavio. Raspravljajući o različitim nazivima stabala pod koja su starci smještali Suzanin preljubnički čin u našim lektionarima, Bratulić zaključuje da Marulić »ne slijedi tradiciju starijih tekstova (osim Bernardina donekle)« te ispravno zaključuje da je Maruliću tradicija jeronimovska bila »bliža od hrvatskologoljske, što je i razumljivo«. ⁴⁰ Može biti sporno sljedeće:

»Iako u Jeronimovu prijevodu, odmah na početku, postoji neosporno da su se u Susanu zagledala dva starca, suca u izraelskoj koloniji na godinu dana, u sljedećim recima za njih se kaže da su *presbyteri* (stih 28, 34, 36), što je ozna-

³⁷ Tomasović 2002: 88.

³⁸ U vezi s odnosom prema *Vulgati* Tomasović kaže: »Činjenica da im je *Vulgata* latinski izvornik dostatna je za pretpostavku srodnosti i primarne podudarnosti, ali nikako ne u tolikom stupnju.« (Tomasović 2002: 88).

³⁹ Vidi Bratulić 1990: 143–144.

⁴⁰ Bratulić 1990: 137.

čavalo časnu starost, sudačku vlast, premda već u ranoj kršćanskoj crkvi su *presbyteroi* i crkveni starješine. ... Sigurno je da je to znao i Marko Marulić, ali on od početka, od prvoga spominjanja, govori o popovima: ...⁴¹

Problem koji je iznesen, u kontekstu podudarnosti BL-a i *Suzane*, pa i *Vulgate* i *Suzane*, možda i nije toliko zagonetan. Tradicija je vjerojatno pogrešno mjesto za traženje odgovora na to pitanje. Naime, u BL-u se govori o popovima točno na tim trima mjestima koja odgovaraju tekstu *Vulgate*. Vjerojatnije je da Marulićev izbor kada će i kako nazivati starce više ovisi o njegovu umjetničkom nadahnuću nego o čemu drugome, jer tradicija mu je pružila naziv *popovi/presbyteri* (nedvojbeno mu se može utvrditi podrijetlo, redom od mlađeg prema starijem: možda BL, *Missale Romanum*⁴² i *Vulgata*⁴³), a na njemu je da ga upotrijebi što bolje može. Ne može biti sporno Bratulićevo zapažanje o neslijeđenju tradicije u vezi s ostalim lekcionarima⁴⁴ koje razmatra. Međutim, smatramo da bi se odnos BL-a i *Suzane* trebao gledati slobodnije⁴⁵, upravo u kontekstu jednog drugog Bratulićeva zaključka:

»Iako je bio vezan za tradiciju, Marko ju je Marulić svojim stvaralaštvom neprestano nadograđivao novinama i tako je prevladavao, gradeći nove strukture na svim spomenutim razinama: tematskoj, obradbenoj i filološko-jezičnoj. Iako je jednom nogom bio u starom svijetu (kao svaki moralist), on je – osjetljiv za novo – izgrađivao svojim djelom svijet novih, cjelovitijih i složenijih vrijednosti.« (Bratulić 2004: 86)

Suzana u BL-u, doduše, ne sadržava u cijelosti tekst ekvivalentan *Vulgati* (sadržava Dn 13_{1-9; 15-17; 19-30; 33-62})⁴⁶, no ne vidimo u tome problem, jer ne pretpostavljamo i ne tvrdimo da bi BL bio jedini izvor. Naime, nepovjerljivi će čitatelji uočiti da je katkad, pa i u gore navedenim primjerima, uočljivo u usporedbi s tekstem *Vulgate* da Marulićev tekst više odgovara upravo *Vulgati*. No stvar nije tako jednostavna. Marulić ne može, dakako, dopustiti sebi da se orijenti-

⁴¹ Bratulić 1990: 137–138.

⁴² Vidi npr. MR: 96–98.

⁴³ Vidi npr. VC. Mihanović-Salopek (2005: 83) ističe: »Tek krajem 70-tih godina talijanski slavist Sante Gracioti ponovno inzistira na činjenici (koju niti Fancev niti potonji kroatistički znanstvenici nipošto ne isključuju), da 'hrvatski lekcionar u bitnome ovisi o latinskome'.«

⁴⁴ Mudro je što Bratulić u tom kontekstu razmatra i *Ranjinin lekcionar*, jer njegova *Suzana* pripada prijevodu koji je »došao odnekle iz sjeverne Dalmacije u Dubrovnik«, a nije derivat, tj. prijepis iz BL-a, kao što je jedan nezanimariv broj lekcija iz tog lektionara, a nije ni dubrovački izravni prijevod s latinskoga; vidi Rešetar 1898: 87. Taj je prijevod jako sličan BL-u te tradicija tog prijevoda može ozbiljno konkurirati kao potencijalan Marulićev izvor.

⁴⁵ Već i zbog toga što vjerujemo da slijeđenje tradicije ne podrazumijeva nužno točno preuzimanje svih podataka iz nje – tada bi se Marulić mogao potvrditi kao potpuni sljedbenik tradicije samo kao prepisivač tekstova.

⁴⁶ Isto je tako u RL: 152–154.

ra prema netočnu prijevodu, a to je slučaj na mnogim mjestima uopće u BL-u. Također, BL sadržava i rješenja kod kojih je netočnost sekundarna, pitanje stila katkad se može učiniti mnogo važnijim, a dobar je upravo primjer koji smo prvi naveli: *za č lito biše* (BL: 50) / *toplina goneć nje* (PR: 59) – s Marulićevim se rješenjem doista bolje slaže *Vulgata: æstus quippe erat* (VC: Dn 13₁₅), gramatički ne, ali po smislu da. Već drugi primjer u tablici (*a ne biše onde nitkore*, BL: 50 / *ne mne da ju tko vijaše*, PR: 59) pokazuje da su stilska ograničenja mogla blokirati i tekst BL-a i tekst *Vulgate: et non erat ibi quisquam* (VC: Dn 13₁₆) – a to je možda upravo prostor umjetničke kreacije⁴⁷, prostor za izricanje istog sadržaja umjetnički prihvatljivijim sredstvima; moglo bi se reći da je *tertium comparationis* više nego očit, a o tome je li riječ samo o primarnoj podudarnosti ili nečemu više, može se raspravljati. Nismo u ovom trenutku dovoljno kompetentni da razmrsimo sve odnose s *Vulgatom* (u tome nas ograničava i tema rada). Vjerujemo da se Marulić nastojao ugledati u tekst BL-a gdje god nisu bila prisutna ozbiljna ograničenja (smisao, stil, estetika i tomu sl.). Jedna od činjenica koja neizravno podupire naše mišljenje jest, možemo slobodno reći, i već dokazan utjecaj BL-a na jedno od Marulićevih djela, a nastanak *Suzane* vezuje se uz stariji period Marulićeva stvaranja (dakle nakon *Naslidovan'ja*).⁴⁸

U vezi s potencijalnim pravnim poslovima (parničenja i sl.) zanimljiva su Bratulićeva razmišljanja o eventualnom Marulićevu antisemitizmu ili obračunu sa splitskim popovima, što sve vidi u sljedećim stihovima, i ne samo u njima:⁴⁹

*Popi se zovihu, kim obima dv[i]ma
mnogo lita bihu, a malo razuma.* (PR: 59)

(...)

zakona ni lezi ne biše nike u njih. (PR: 62)

Iako su ti stihovi međusobno poprilično udaljeni, sigurno su odraz sljedećeg teksta – bilo BL-a bilo *Vulgate*:

*i odvrtiše razum svoj i poniziše oči svoji, da ne vide neba ni da se spomenu
od sudof pravednih* (BL: 50)

*et everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos ut non viderent cælum,
neque recordarentur judiciorum justorum* (VC: Dn 13,)

⁴⁷ Može nam ovdje biti zanimljivo što u Tomasovića čitamo u vezi sa *Suzanom*: »u poetske svrhe odstupa od biblijske naracije« (1999: 223), »u okviru biblijskih zadanih koordinata« (1999: 224), te u Maroevića: »*Suzana* nas je i inače posebno privlačila ... kao primjer pjesnikove znalacke parafraze i vrlo karakterističnog izbora biblijskih motiva.« (Maroević 1993: 32).

⁴⁸ »Jasno je ... da je epilij *Suzana* nastao nakon *Judite*, te da na stanovit način predstavlja krunu i apogej Marulićeva hrvatskog stvaralaštva.« (Maroević 1993: 32).

⁴⁹ Vidi Bratulić 1990: 140.

Poslije autor ističe i izrazito grotesknu sliku sudaca koju je dao Marulić, pretpostavlja stoga i »neki – nama danas nepoznat – sukob sa crkvenim i sudbenim strukturama u Splitu« (Bratulić 1990: 140–141). Ako dosad nije bilo očito zašto inzistiramo na toj dubokoj sadržajnoj ali i tekstnoj povezanosti *Suzane* s BL-om i/ili *Vulgatom*, sada ćemo to eksplicirati. Prvo smo morali pokazati koliko je visok stupanj ekvivalencije da bismo mogli vidjeti koliko se zapravo može iščitati iz razlika.

Prerađujući biblijsku priču u novi žanr Marulić je morao dio vjernosti originalu žrtvovati na račun kompozicije djela. Drugim riječima, sasvim je izvjesno da su starci groteskno zli, ružni i nepošteni upravo zato što je Suzana beskrajno dobra i lijepa (i zato što je Joakim pošten i poštovan, a ima i lijep, rajski vrt), dalje od toga teško da se može ići – riječ je o jednostavnoj antitezi. No, priznajemo, ovaj uvid ne pobija direktno Bratulićeve pretpostavke (jer, napokon, jednostavno ne postoji dovoljno podataka; jednako kao što mi ne možemo dokazati izravnu i nedvojbenu povezanost BL-a i *Suzane*), ali jasno je da smo donekle uspjeli oslabiti njihovu snagu – nikako nije poželjno u raspravi apstrahirati umjetničko iz umjetničkog djela. Da Marulić sasvim svjesno koncentrira prvo lijepo i dobro (Suzanina ljepota, Joakimov vrt), a zatim ružno i zlo (starci), vidljivo je upravo iz činjenice da ne uvodi u fabulu starce u onom trenutku kada se oni pojavljuju u BL-u/*Vulgati*. Ta diskrepancija podržava i sljedeći zaključak – sva je prilika da nije toliko važno to što Marulić već u prvom spominjanju staraca upotrebljava naziv *popi* (vidi gore). Prvo spominjanje staraca/popova u BL-u/*Vulgati* nalazi se prije ulaska Suzanina u vrt, što nije slučaj u Marulića:

I postaflena bihu dva starca sudca onoga godišća, od kih govoril jest gospodin, da izajde zloba iz Babilonije od starih sudac, ki jimihu vladati pukom. (BL: 50, usp. VC: Dn 13₅)

Veoma je zvučan taj citat, ali u Marulića nije ostavio trag unatoč tomu što u njemu govori Gospodin (u svakom slučaju, ne vidi se neki izrazito očit trag kao u gore navedenom paralelnom tekstu u tablicama). Potpuno biblijski vjerran raspored zacijelo bi značio i ponešto drukčiju kompoziciju *Suzane*. Biblijska pozicija uvođenja staraca u fabulu upravo bi bila idealna za razmišljanja o antisemitizmu – ona dolazi nakon što se kaže da Židovi posjećuju Joakimovu kuću jer je bio iznimno poštovan u zajednici (a navodi se da su i starci posjećivali njegovu kuću upravo tada kada se prvi put spominju). Prije bi se mogle zamijeniti teze: Marulić mijenja kompoziciju baš zato da bi izbjegao takve konotacije. To bi i moglo biti da nema jačeg razloga, a to je spomenuta antiteza. Jedno je pak sigurno – književni razlozi, unutarnja logika samoga djela, trebali bi imati prednost pred neknjiževnim, iako možda jednako vjerojatnim razlozima. To treba imati na umu i pri interpretaciji pravnih termina.

No udaljili smo se od teme, ali vjerujemo da je to bilo nužno kako bismo pokazali da nije nebitan izvor pravnih termina u Marulića. Nećemo se ovdje zaustaviti u pronalaženju kandidata za treći korpus. Tekstovi objavljeni u *Hrvatskoj prozi Marulićeva vremena* također su izbor koji se nameće. Tako u *Acta Pilati* pronalazimo osobito zanimljivo:

pridoše svidokovati prisegši rotom prid voluzianom da očito oni vidili su ga uzajti na nebo... (HPMV2: 57)

Dalje pronalazimo neke termine koje smo spominjali, npr. *svidok* (HPMV2: 158), *sudac* (52), *krivo osuditi* (52), *pravden* (57), *nepravden* (48), *obsluživati regulu* (144), *hinba* (58), *psost* (80), *biti verovan* (62), *prisegnuti svrhu librov* (156), a taj bi se popis mogao proširiti. Što to govori o Maruliću i pravnoj terminologiji i o toj terminologiji uopće u okvirima starohrvatskog jezika? Nadamo se da to znači pravi put prema objektivnom vrednovanju tog leksika u Marulića, a vidimo da ćemo teško do tog cilja ako se ne pozabavimo njim u mnogo širim okvirima.

2.1. Metodološki problemi

Je li izvor pravnih termina u Marulića preuzimanje, prevođenje, formalno pravničko obrazovanje, pravnička praksa, nužnost kako bi se izrazio zadani sadržaj (kako drukčije nego pravnim terminima?), sve to zajedno, nešto od toga ili ništa od toga – doista nije svejedno. Ako ne možemo utvrditi uzročno-posljedičnu vezu između navedenih stvari, je li pametnije šutjeti o ovoj temi? Iako je evidentno da smo i dosad usput razotkrivali neke metodološke probleme, sada ćemo se izravno osvrnuti na njih.

Kapetanović na jednom mjestu zaključuje sljedeće: »Budući da Marulić uspostavlja analogiju između Suzane i Isusa ... njezina uspjelost može se pripisati i upotrebi pravih kolokacija, pa u *Suzani krivo svedočiti* ... vodi i do jezika lektionara i slične literature u kojoj se opisuje Isusova muka, npr. u *Zadarskom lektionaru*...« (Kapetanović 2006: 21). Autor pokazuje time, kao i mi gore, da se potraga ne mora ograničiti na korpus pravnih tekstova⁵⁰ – ovdje ćemo samo dodati da se iz prije predložene tablice vidi da se slična kolokacija nalazi ne samo u navedenom lektionaru nego i u BL-u. To pak sve govori da nije riječ o isključivo pravnoj terminologiji, a doista ne znamo da je netko dosad pokušao pokazati postoji li uopće u starohrvatskom jeziku leksik koji bi se pojavljivao isključivo u pravnom kontekstu⁵¹, tj. postoji li leksik čija pojava, čiji *signifié* od-

⁵⁰ Vidi Kapetanović 2006: 21.

⁵¹ Istina, postoji velik broj opisa jezika pravnih tekstova, ali to nije ista stvar – sve dok se ti opisi ne suprotstave u opsežnoj studiji opisima jezika drugih stilova. Taj će zahvat sigurno po-

mah i jednoznačno signalizira da je riječ o pravnim pitanjima. Ili, da pojasnimo još bolje, postoji li u tadašnjoj terminologiji riječ kao što je danas *predmnjeva* (= ‘presumpcija’), za koju većina govornika hrvatskoga jezika zacijelo nije ni čula. Ako i ima takve terminologije, iz dosad izloženog možemo dobiti dojam da se neće naći puno takvih slučajeva. To je svakako istraživanje koje bi bilo preduvjet za još kvalitetnije bavljenje ovom temom. Moglo bi se to formulirati i kao pitanje o tome koji je leksik i koje su sintagme prototipno pravničke/administrativne u to vrijeme; s druge strane, je li pak razlika među funkcionalnim stilovima pretežito na polju semantike.⁵² Ako se pokaže da je samo ovo drugo slučaj, to bi upućivalo na nedovoljnu izdiferenciranost/samostalnost starohrvatskog pravnog leksika. Bilo bi najopreznije pretpostaviti, kako to obično biva, da je istina negdje između.

Treba upozoriti na neke opasnosti od argumentacije na koje smo naišli u filološkim raspravama, a treba biti svjestan da filološki pristup u ovakvim pitanjima ima svoja ograničenja. Ako svratimo opet pozornost na bilješku 8, u kojoj vidimo kako Paljetak hvali Marulićevo »pravničku argumentaciju« u *Molitvi suprotiva Turkom* te ako uzmemo u obzir Bratulićevo zapažanje da je Joakimov govor »sastavljen po pravilima advokatske obrane« (Bratulić 1990: 144), ne možemo biti zadovoljni, i to stoga što doista nisu detaljno obrazložili zašto to misle, a bili bi to itekako dužni dobro argumentirati filološkoj publici. Paljetak se donekle potrudio, ali mi iz tog objašnjenja ne vidimo što to dijeli odvjetnika od dobra retoričara.⁵³ Jesu li naši advokati zapravo samo dobri zagovornici? Svaki je advokat zagovornik, ali svaki zagovornik nije nužno i advokat (dakako, u profesionalnom smislu, ali i u smislu obrazovanja). Uistinu, u klasičnoj retorici postoji govornička vrsta koja se naziva sudskim govorom, ako su spomenuti autori kojim slučajem mislili na to, međutim riječ je o načinu argumentacije, retoričkom žanru koji svaki retoričar mora poznavati.⁵⁴

Dosad je, nadamo se, jasno da ne želimo pobijati da je Marulić imao formalnu pravničku naobrazbu. Ono što ovdje dovodimo u pitanje jest postojanje sljedeće uzročno-posljedične veze: Marulić je bio pravnik (i/ili je prakticirao pravo), dakle stoga se koristi pravnim terminima u svojoj književnosti na hrvat-

kazati da ni tada nisu postojali zidovi među funkcionalnim stilovima. Očito je da je to posao lingvистa i filologa, jer jasno je da oni imaju uvid u sve stilove, dok npr. nije jasno imaju li isti takav uvid znanstvenici koji se bave pravnom povijesti, terminologijom i sl.

⁵² Time zapravo pitamo koliko je tada pravna terminologija bila nepoznata i neprozirna onima koji se nisu bavili pravom – smatramo da nam je to potpuna nepoznanica.

⁵³ Pogledamo li popis knjiga koje je Marulić, prema svojoj oporuci, posjedovao, vidjet ćemo da sadržava nezanemariv broj djela poznatih filozofa i govornika, od kojih se za neke zna da su se bavili i pravom, što je i logično jer je retorika osnovno oruđe pravnika (vidi MO: 44–47).

⁵⁴ Vidi npr. Oraić-Tolić 2011: 126.

skom jeziku. Mi tvrdimo da ta veza vrlo vjerojatno ne postoji, tj. da je riječ o logičkoj pogrešci *post hoc, ergo propter hoc*⁵⁵, a u najmanju ruku da se ta veza treba uzimati u obzir s velikim oprezom (naime, treba je dokazivati; nije jasna po sebi, iako se na prvi pogled čini takvom); čak i da ona postoji, bila bi, prema našem mišljenju, od sekundarne važnosti. Traženje advokata u Maruliću, barem što se tiče njegova opusa na hrvatskom jeziku, metodološki je u najmanju ruku izrazito dvojbena.

Bratulić također kaže da se iz teksta *Suzane* na više mjesta vidi da je njezin autor pravnik⁵⁶, a sada naizgled nešto utemeljenije, jer donosi sljedeći primjer:

Pismo bo veli ovoj, da rič svidoči ku

jazik troj ali dvoj, verovat imaš nju; (PR: 65)

Možemo odmah naći paralelu u pravnom korpusu:

Ako bi zatael', a gos 'podar' bi

mogal' provati trimi s've-

doci v'grade, a d'vema van-

e z'gr(a)da... (KS: 102)

Vrlo vjerojatno nije sasvim bez značenja ni to da možemo naći i sljedeće:

A u zakonu vašemu pisano jest, da od dviju človikof sfidočastvo istino jest.
(BL: 60, usp. VC: Jo 8₁₇)

Poslije donosi i citat koji opisuje način suđenja i izabiranja sudaca (tako se navodno biralo u gradskoj i seoskoj sredini).⁵⁷ Međutim, u svemu tome riječ je o običajnom pravu, kao i inače kod slavenskog prava u vremenu kada se ono počelo kodificirati⁵⁸, ne bi uopće bilo neobično da terminologiju običajnog prava u određenoj mjeri poznaje i nepravnik, osobito ako je još uz to i obrazovani intelektualac (što povećava vjerojatnost da bi bio voljan istraživati, tj. nastojati na boljem uvidu u tematiku o kojoj piše). Navedeni primjeri ipak upućuju isključivo na to da je Maruliću poznata ta baština, a to je upravo u skladu s naslovom Bratulićeva članka, i u tom je pogledu on prilično uspješan.⁵⁹

⁵⁵ »Ako uzročnog odnosa nema, a mi ga tvrdimo, nastaje jedna od najpoznatijih logičkih pogrešaka...« (Oraić-Tolić 2011: 135). Svjesni smo da i mi možda činimo istu pogrešku kada pokušavamo argumentirati utjecaj BL-a na *Suzanu* time što je već prethodno utvrđen taj utjecaj na *Naslidovan'je* (koje je nastalo prije *Suzane*), no stoga to i zadržavamo u sferi mogućnosti.

⁵⁶ Vidi Bratulić 1990: 144.

⁵⁷ Vidi Bratulić 1990: 145.

⁵⁸ Vidi o tome ovdje već spomenute članke Katičić 1989/1990. i Mošin 1971, pa npr. i Kolanović 1993.

⁵⁹ Navest ćemo jedan zanimljiv detalj. Naime, Bratulić je kada je prvi put objavio navedeni članak na jednom mjestu upotrijebio termin *procesno pravo* (1989: 135). To je uklonio kada ga je drugi put objavio (usp. 1990: 145). Razlog bi mogao biti banalan, ali moguće je da je riječ i o

Na kraju ćemo se još jednom dotaknuti prije uvedenog pojma treći korpus. Kada smo naveli da on mora biti neutralan, nevezan uz Marulića⁶⁰ ili uz pravne tekstove, više je nego očito da nismo isključili ostalu autorsku književnost. Usporedimo li s obzirom na uporabu pravnih termina Marulićevu *Suzanu* sa *Suzanom čistom* Mavra Vetranovića, njegova nešto mlađeg suvremenika, doći ćemo do zanimljiva uvida.⁶¹ Prvo što upada u oči jest da je taj tekst izrazito prožet mnogim (premda ne svim) pravnim terminima o kojima smo ovdje govorili⁶², koji se uz to i često ponavljaju, a i nekima koje nismo našli u Marulića – najzanimljiviji je možda termin *parac*⁶³ za ‘odvjetnika’.⁶⁴ U Dubrovniku se *parac* očuvao danas u značenju ‘zaštitnik’⁶⁵, ali pogledamo li u AR IX s. v. 1. *parac*, vidjet ćemo da je upitno stilsko područje uporabe te riječi. Naime, osim VZ-a (1 put), nema pravnih izvora u kojima je potvrđena ta riječ.⁶⁶ Trebao bi širi uvid u izvore da bi se definitivno odredio status te riječi. Ovdje samo želimo upozoriti na to da bi jedan od načina indirektno argumentacije da je uporaba pravnih termina u Marulića relevantna i povezuje s njegovom poznatom i pretpostavljenom biografijom mogao biti upravo taj da se pokuša pokazati da se isto ne može tvrditi za kojeg drugog književnika za kojeg se ne zna i ne pretpostavlja da je prakticirao ili se na bilo koji način posebno zanimao pravom – što više takvih usporedbi, to će argumentacija biti uvjerljivija.

svojevrsnoj autokorekciji (možda i nesvjesnoj) u smislu shvaćanja da je to terminologija kojom bi se jedan filolog trebao oprezno koristiti, osim ako doista ne želi prenijeti težište svojeg istraživanja s jezika upravo na pravo, što mi ovdje ne želimo činiti.

⁶⁰ Premda uspoređivanje u određenom smislu pravnom terminologijom nabijene *Suzane* s ostalim Marulićevim stvaralaštvom na hrvatskom jeziku isto može dati zanimljiv uvid, a prema dosad izloženom možemo samo zaključiti da bi se vjerojatno pokazalo da pojavljivanje te terminologije nije nešto karakteristično za Marulića, tj. teško da bi se pokazalo statistički značajnim.

⁶¹ Promatramo li to kroz prizmu sljedećih redaka o Vetranovićevu životu (i ima li u njima imalo istine), bit će još zanimljivije: »Budući je proveo najveći dio svoga dugovremenog života u samoći, kao kalugjer, sa svijem usamljen na jednom malahnom otoku posred jadranskoga mora, rijetko općeci s ljudskiem društvom, udaljen od svijeh svjetovnijeh posala i zabava, vas zaduben u učenju bogoslovlja i mudroznanja, to nije bilo moguće nakriti njegov životopis izvanrednijem i romantičnijem dogagajima.« (Kaznačić 1872: I).

⁶² Navedimo neke: *obslužiti/sahraniti zakon/statute/pravdu, sud krivi/pravi/nepravi, sudac, krivina, okriviti, svidok, svidočiti pravedno* itd. (vidi SČ).

⁶³ Pronalazimo ga u našem korpusu samo na jednom mjestu (VZ: 16), premda u drugom značenju – ‘tužitelj’.

⁶⁴ U tom djelu pak nailazimo na imenicu *biljeg* kojoj se s obzirom na kontekst može pridodati pravno značenje (usp. poglavlje 1.3.): *da pravi da biljeg i pravo da reče, // prid nami tko u biegn iz vrta uteče* (SČ: 369).

⁶⁵ Vidi RDG s. v. *параци*.

⁶⁶ Navode se potvrde iz *Dušanova zakonika* i *Monumenta serbica*, ali u drukčijem značenju. Ne razaznaje se značenje u jedinoj dubrovačkoj potvrdi za tu riječ u *Monumenta serbica* (iz XIII. st.) koju pronalazimo u AR-u. Ne vidi se ni u PHPPR-u da je ta riječ dobro potvrđena. Potvrđena je ona, doduše, u našim povijesnim rječnicima, ali i dalje izostaje potvrda za njezinu kodifikaciju u pravnim izvorima. U ČPSB-u svega jedna potvrda (koja se navodi i u AR-u), i to u značenju ‘jamac’.

Treba ipak napomenuti da ta dva teksta pripadaju različitim književnim vrstama, a i znatno se razlikuju po duljini, ali zaključci se nameću unatoč tomu. Osim toga, neosporno je da se navedeni *parci*, pa i svi uključeni u sudsku raspravu, također koriste različitim tehnikama retorike. Moglo bi se raspravljati o tome tko je vještiji retor, Marulić ili Vetranović, pa iz toga pokušati izvući neki zaključak koji bi možda bio relevantan za našu temu (to bi vjerojatno tražilo zaseban manji rad), ali ovdje ćemo se zadovoljiti podatkom da je Vetranović »[j]oš za školovanja u Dubrovniku ... upoznao ... retoriku i filozofiju, a posebice kasnije u Monte Cassinu studirajući teologiju, filozofiju, povijest, umjetnost i prepisujući knjige klasičnih pisaca« (Musić 2007: 348).

S obzirom na to da dovodimo u vezu povijesne jezične i izvanjezične podatke, naša bi se nastojanja u ovom članku mogla svrstati u široko područje koje se ponajviše u zapadnoj tradiciji naziva povijesnom sociolingvistikom. Kormi Anipa u svojem članku o uporabi književnih izvora u povijesnosociolingvističkim istraživanjima daje jedan nadasve karakterističan uvod⁶⁷ u kojem pravda uopće i samu pomisao da bi povijesna jezična građa (stereotipno karakterizirana kao loši podaci – *bad data*) mogla biti podvrgnuta i sociolingvističkim paradigrama. Koliko god je zahtjevan put uvjeravanja lingvističke publike u to, toliko je još teže s književnom građom.

3. Zaključak

Iako bi se naš pristup u određenom smislu mogao nazvati dekonstrukcijskim, nije nam namjera bila sasvim zamagliti put do istine. Čini se da smo uvođenjem većeg broja varijabli samo uspjeli relativizirati problematiku te jedino uspješno dokazati da ništa ne možemo sa sigurnošću znati. Upravo suprotno, slažemo se sa sljedećim stajalištem: »...deconstruction, reconstruction, and counterdiscourses are all *means to an end*, rather than ends in themselves...« (Anipa 2012: 175). Željeli smo u ovom prilogu pokazati koliko minuciozna mora biti analiza da bi se konstruirao koliko-toliko uvjerljiv zaključak. U današnje doba, kada nam je građa dostupnija više nego ikada prije (osobito mislimo na računalno pretraživu građu), ne možemo više biti zadovoljni – moramo težiti rasvjetljivanju problematike s više strana.

Unatoč tomu što smo inzistirali na kontraargumentaciji, usput smo možda donijeli čak i nešto više indicija (ipak, i dalje ne vjerujemo da je to dovoljno) da se može povjerovati da je Marulićeva uporaba starohrvatskih pravnih termina

⁶⁷ Vidi Anipa 2012: 170–179.

izravno poveziva s njegovom biografijom (npr. upozorili smo na mogući pravnički žargon, dali smo naslutiti da je možda uporaba pravnih termina u Marulića relevantnija od one u Vetranovića i sl.), ali ono na čemu smo iznimno inzistirali jest pokazivanje puta kako bi trebalo istraživati i argumentirati navedenu problematiku. Također smo pokazali da treba biti svjestan da postoji hijerarhija među razlozima za uporabu određenog leksika u književnom djelu, npr. ne može biti važnije to da se Marulićeva biografija može povezati s pravnim poslovima (možda i stjecanjem akademskog stupnja u pravu) od koncepcije, unutarnje logike književnog djela, biblijskog predloška i sl.

Riječ je o problemu kojemu se u idealnim okolnostima mora pristupati interdisciplinarno, a trebalo bi uzeti u obzir i Marulićevo stvaralaštvo na drugim jezicima. Filolozi na ovom području još mogu napraviti velike kvantitativne pomake u istraživanju, ali za kvalitativni pomak trebat će nešto više. U pogledu jezičnih tehnologija (čitaj korpusâ) Marulićev je opus u relativno dobrom stanju kada se uspoređi sa srednjovjekovnim pismenim stvaralaštvom, pa i onim što je neotom uslijedilo. Mogućnost jednostavnog i brzog dobavljanja podataka iz korpusâ ključna je za ovo pitanje, kao i za mnoga druga filološka. Na starohrvatskom se korpusu intenzivno radi, ali filolozi dosad nisu i ne trebaju čekati idealne uvjete za svoj rad. Ovaj je rad izrastao na radovima prethodnika koji su se dobro snalazili u tim ograničenim uvjetima rada, nadamo se da će na njemu jednom netko moći nastaviti kvalitetnu gradnju u još boljim uvjetima rada za sve filologe, jer to će značiti bolje uvjete i za sve ostale povijesno orijentirane znanstvenike.

Izvori i rječnici:

- AR – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 1880–1976*. Daničić, Đuro et al. (ur.). Sv. I–XXIII, Zagreb: JAZU.
- BL – *Lekcionarij Bernardina Splječanina po prvom izdanju od god. 1495*. 1885. Priredio i predgovor napisao Tomo Maretić. Zagreb: JAZU.
- ĆPSB – NAKAŠ, LEJLA 2011. *Konkordancijski rječnik ćirilskih povelja srednjovjekovne Bosne*. Posebna izdanja, knjiga X, Rječnici, svezak 1, Sarajevo: Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije. URL: www.stanak.org (15. listopada 2012.)
- DDT – MARULIĆ, MARKO 1994. *Dijaloški i dramski tekstovi. Sabrana djela Marka Marulića, X, Hrvatska djela, III*. Priredio i popratio bilješkama Nikica Kolumbić. Split: Književni krug.
- GFPR – HERKOV, ZLATKO 1956. *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, I–II*, Zagreb: JAZU.

- HJR – *Hrvatska jezična riznica*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. URL: <http://riznica.ihjj.hr> (15. listopada 2012.)
- HNK – *Hrvatski nacionalni korpus*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. URL: www.hnk.ffzg.hr (15. listopada 2012.)
- HPMV2 – HAMM, JOSIP 1987. *Hrvatska proza Marulićeva vremena. Knjiga druga. Stari pisci hrvatski*, 40, Zagreb: JAZU.
- Jud – MARULIĆ, MARKO 1988. *Judita. Sabrana djela Marka Marulića*, I, *Hrvatska djela*, I. Priredio, popratio bilješkama i sastavio rječnik Milan Moguš. Split: Književni krug.
- KS – MARGETIĆ, LUJO, PETAR STRČIĆ 1988. Prijepis krčkog (vrbanskog) statuta i prenos na suvremeni jezik. *Krčki (Vrbanski) statut iz 1388. Krčki zbornik*, 10, Posebno izdanje 12, Krk, 93–170.
- MO – MARULIĆ, MARKO 2005. Marulićeva oporuka. Priredio i preveo Lujko Margetić; Repertorium librorum i Inventarium librorum priredio i preveo Bratislav Lučin. *Colloquia Maruliana*, XIV, Split, 25–71.
- MR – *Missale Romanum* 1899. Robert Lippe (ur.). London. [Pretisak: Mediolani, 1474.]. URL: <http://archive.org/details/missaleromanumme01cath> (15. listopada 2012.)
- Nasl – MARULIĆ, MARKO 1989. *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja taščin segasvitnjih. Sabrana djela Marka Marulića*, IX, *Hrvatska djela*, IV. Priredio, popratio bilješkama i sastavio rječnik Milan Moguš. Split: Književni krug.
- PHPPR – MAŽURANIĆ, VLADIMIR 1975. *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, Zagreb: Informator. [Pretisak: Zagreb: JAZU, 1908–1922]
- PR – MARULIĆ, MARKO 1993. *Pisni razlike. Sabrana djela Marka Marulića, Hrvatska djela*, II. Priredio i popratio bilješkama Josip Vončina. Split: Književni krug.
- PS – PERA, MIROSLAV 1988. Izvorni tekst, prijevod i komentar Poljičkog statuta. *Poljički statut*, Split: Književni krug, 413–531.
- RDG – BOJANIĆ, MIHAILO, RASTISLAVA TRIVUNAC 2002. *Rječnik dubrovačkog govora. Srpski dijalektološki zbornik*, XLIX, Beograd.
- RL – REŠETAR, MILAN 1894. Rañinin lekcionar. *Zadarski i Rañinin lekcionar. Djela JAZU*, XIII, Zagreb, 97–320.
- SČ – VETRANOVIĆ, MAVRO 1872. Suzana čista. *Pjesme Mavra Vetranovića Čavčića*. Skupili Dr. V. Jagić, Dr. I. A. Kaznačić i Dr. Gj. Daničić. *Stari pisci hrvatski*, IV, dio II, Zagreb: JAZU, 343–388.
- LPMM – MARULIĆ, MARKO 1950. Latinske pjesme Marka Marulića. Preveo Nikola Šop. *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450–1950, Djela JAZU*, 39, Zagreb, 5–23.

- VC – *Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam*. Editio electronica. Michaelle Tvveddale (ur.). URL: <http://vulsearch.sourceforge.net/html/> (15. listopada 2012.)
- VZ – BRATULIĆ, JOSIP 1988. Kritički tekst i tumačenje. *Vinodolski zakon 1288*. Zagreb: Globus – NSB – JAZU – Pravni fakultet, 69–105.
- ZKM – MARGETIĆ, LUJO 2006. Zakon kaštela Mošćenice (1627.). *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru, Knjiga prva: Mošćenički zakoni i statuti*, Rijeka: Zavod za kaznene znanosti Mošćenice Pravnog fakulteta u Rijeci, 11–76.

Literatura:

- ANIPA, KORMI 2012. The Use of Literary Sources in Historical Sociolinguistic Research. U: Juan Manuel Hernandez-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre (ur.), *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. Oxford: Wiley–Blackwell, 170–190.
- BARBARIĆ, VUK-TADIJA, AMIR KAPETANOVIĆ 2012. Računalno oblikovanje korpusa starohrvatskoga jezika. *Filologija*, 59, Zagreb, 1–13.
- BRATULIĆ, JOSIP 1989. Književno-jezična baština u ‘Susani’ Marka Marulića. *Dani hvarskog kazališta – Marko Marulić*. Split: Književni krug, 124–136.
- BRATULIĆ, JOSIP 1990. Književno-jezična baština u ‘Susani’ Marka Marulića. *Sjaj baštine – rasprave i članci o hrvatskoj dopreporodnoj književnosti*. Split: Književni krug, 135–146.
- BRATULIĆ, JOSIP 2004. Marko Marulić i tradicija. *Marko Marulić – latinski i hrvatski pisac*. Split: Književni krug – Marulianum, 79–86.
- GLAVIČIĆ, BRANIMIR 1995. Pogled u Marulićev latinski rječnik. *Colloquia Maruliana*, IV, Split, 5–11.
- HRASTE, MATE 1950. Crtice o Marulićevoj čakavštini. *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450–1950, Djela JAZU*, 39, Zagreb, 243–277.
- KAPETANOVIĆ, AMIR 2006. Leksik Marulićeve Suzane. *Colloquia Maruliana*, XV, Split, 15–25.
- KATIČIĆ, RADOŠLAV 1989/1990. Praslavenski pravni termini i formule u Vinodolskom zakonu. *Slovo*, 39-40, 73–85.
- KAZNAČIĆ, IVAN AUGUST 1872. Mavro Vetrančić. [*Vidi bibliografski opis pod SČ*]. I-IV.
- KOLANOVIĆ, JOSIP 1993. Hrvatsko običajno pravo prema ispravama XIV. i XV. stoljeća. *Arhivski vjesnik*, 36, Zagreb, 85–98.
- KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, IVAN 1869. Marko Marulić i njegovo doba. *Stari pisci hrvatski*, I, Zagreb, I–XLVII.

- KUZMIĆ, BORIS 2009. Jezik hrvatskih srednjovjekovnih pravnih spomenika. *Povijest hrvatskoga jezika, 1. knjiga: Srednji vijek*, Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti CROATICA, 405–455.
- LONZA, NELA 2010. Dubrovački studenti prava u kasnom srednjem vijeku. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 48, 9–45.
- MARGETIĆ, LUJO 2000. Marulićeva oporuka. *Colloquia Maruliana*, IX, Split, 279–284.
- MARGETIĆ, LUJO 2005. Marulićeva oporuka. *Colloquia Maruliana*, XIV, Split, 5–22.
- MAROEVIĆ, TONKO 1993. Drugi Marul. [Vidi bibliografski opis pod PR]. 29–35.
- MIHANOVIĆ-SALOPEK, HRVOJKA 2005. Rešetarova interpretacija hrvatskih lekcionara. *Zbornik o Milanu Rešetaru*, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 77–92.
- MOŠIN, VLADIMIR 1971. Najstariji rukopis Poljičkoga statuta i problem redakcija statuta. *Poljički zbornik*, II, Zagreb, 9–22.
- MUSIĆ, FRANO 2007. *Suzana čista* Mavre Vetranovića. *HUM: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, 2, Mostar, 346–358.
- ORAIĆ-TOLIĆ, DUBRAVKA 2011. Retorika znanosti i akademsko pismo. *Akademsko pismo: Strategije i tehnike klasične retorike za suvremene studentice i studente*. Zagreb: Naklada Ljevak, 89–149.
- PALJETAK, LUKO 2002. Molitva suprotiva Turkom u kontekstu protuturskog otpora u Europi Marulićeva vremena i poslije njega, *Colloquia Maruliana*, XI, Split, 333–362.
- REŠETAR, MILAN 1898. Primorski lekcionari XV. veka. *Rad JAZU*, CXXXIV, Zagreb, 80–160.
- TOMASOVIĆ, MIRKO 1989. *Marko Marulić – Marul*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta.
- TOMASOVIĆ, MIRKO 1999. *Marko Marulić – Marul*. Zagreb – Split: Erasmus Naklada, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Književni krug – Marulianum.
- TOMASOVIĆ, MIRKO 2002. Marko Marulić i ‘Lekcionar’ Bernardina Splićanina Drvodilića. *Marulološke rasprave 2000.–2001.*, Zagreb: Konzor, 83–95.
- VONČINA, JOSIP 1989. O jezičnim podudarnostima *Bernardinova lekcionara* i Marulićeve *Judite*. *Dani hvarskog kazališta – Marko Marulić*, Split: Književni krug, 142–151.

A Few Remarks on Textological and Methodological Problems in the Study of Old Croatian Legal Terms Used by Marko Marulić

Abstract

The article discusses the probability of the known assumption that Marko Marulić studied law. It reviews previous attempts to discuss the legal terminology in Marulić's Croatian works. In the existing literature it is sometimes implied (and sometimes even explicitly stated) that Marulić used this terminology because he was a lawyer. In order to establish whether this conclusion can be reinforced or refuted, Marulić's Croatian works are closely examined to collect potential legal terms. Finally, the methodological problems, limitations, but also possibilities for the improvement of such philological research are discussed. It is concluded that the current state of the art (lack of some more general language studies and lack of diachronic machine-readable corpora) makes it extremely difficult to build up a case to support to a satisfying degree the hypothesis that Marulić studied law.

Ključne riječi: Marko Marulić, starohrvatska pravna terminologija, metodologija, tekstologija, povijesna sociolingvistika

Key words: Marko Marulić, Old Croatian legal terminology, methodology, textology, historical sociolinguistics

